

УДК 338.22; 330.342

Кириленко В.І.,

д-р екон. наук, проф.,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана»

lora-lara@ukr.net

Кириленко В.И.,

д-р екон. наук, проф.,

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет

имени Вадима Гетьмана»

Kirilenko V.I.,

ScD in Economics, Professor,

SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

СОЦІАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В СУЧАСНИХ УМОВАХ СОЦИАЛИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

SOCIALIZATION OF NATIONAL ECONOMIC POLICY IN MODERN CONDITIONS

В статті проаналізовано тенденції сучасного розвитку економічної політики в процесі соціалізації економіки в Україні та виокремлено особливості соціалізації економічної політики. Обґрунтовано підходи до розуміння сутності процесів соціалізації економічної політики, що виступають дієвим катализатором перетворення людини в активного суб'єкта, який здобуває повноваження на регулювання соціально-економічних процесів відповідно до своїх власних цілей, умов та потреб розвитку; підходи до аналізу проблеми адаптації національної економіки до вимог постіндустріального суспільства: основна ідея національної соціалізації економічної політики полягає в усвідомленні та реалізації того, що забезпечення суспільного добробуту є прерогативою не тільки держави, але й кожного громадянина України; стратегічним напрямом економічної політики в процесі соціалізації є спрямованість зусиль держави на розвиток здібностей громадян до самозабезпечення, і як наслідок — до самореалізації; ініціювання механізмів самоорганізації; розвиток соціального партнерства.

В статье проанализированы тенденции современного развития экономической политики в процессе социализации экономики в Украине и выделены особенности социализации экономической политики. Обоснованы подходы к пониманию сущности процессов социализации экономической системы, которые выступают действенным катализатором превращения человека в активного субъекта, который приобретает полномочия на регулирование социально-экономических процессов согласно своим собственным целям, условиям и потребностям развития; подходы к анализу проблемы адаптации национальной экономики к требованиям постиндустриального общества: основная идея национальной социализации экономической политики состоит в осознании и реализации того, что обеспечение общественного благосостояния является прерогативой не только государства, но и каждого гражданина Украины; стратегическим направлением экономической политики в процессе социализации есть направленность усилий государства на развитие способностей граждан к самообеспечению, и как следствие — к самореализации; инициирование механизмов самоорганизации; развитие социального партнерства.

The paper analyzes the trends of modern development policy in the process of socialization of the economy in Ukraine and singled socialization features of economic policy. Approaches to understanding the nature of the process of socialization of the economic system, appearing to be an effective catalyst in the transformation of an active subject, who gets the power to regulate social and economic processes in accordance for their own purposes, conditions and development needs; approaches to the analysis of problems of adaptation the national economy to the requirements of the post-industrial society, the basic idea of national socialization policy is to be aware and implementing that provision social welfare is the prerogative not only the state but also every citizen of Ukraine; strategic direction of economic policy in the socialization process is the focus of efforts State to develop the abilities of citizens to self-sufficiency, and as a result — to self-realization; initiation mechanisms of self-organization; development of social partnership.

Ключові слова. Економічна політика, соціалізація економічної політики, соціальна орієнтація економічного розвитку; соціальна стратегія.

Ключевые слова. Экономическая политика, социализация экономической политики, социальная ориентация экономического развития; социальная стратегия.

Key words. Socialization; socialization of economic system; social orientation of economic system; social strategy; postindustrial society.

Вступ. Невід’ємною складовою сучасного світу стала соціальна економіка, яка покликана створити умови для максимально швидкого і гнучкого реагування на потреби населення, та зумовила активне формування важливого стратегічного напрямку, зорієнтованого на розвиток соціалізаційних процесів економічної політики. У свою чергу наявність соціалізаційних процесів в економічній політиці виступає важливим чинником адекватності та послідовності економічної політики, її підконтрольності суспільству, відповідності стратегічним національним інтересам. У світлі цього надзвичайно важливим є аналіз того, як виявляє себе соціалізація економічної політики в Україні. Адже намагаючись найактивніше включитися у суспільно-економічні процеси сучасного світогосподарського розвитку та інтегруватися в європейське співтовариство, в Україні потрібно враховувати дану тенденцію при розбудові власної економічної моделі розвитку та вимагати від наукових установ, центральних та місцевих органів влади нових підходів до наукового забезпечення та практичної реалізації принципово нової економічної системи на основі формування нових норм, цінностей, зразків поведінки у громадян та адаптації їх до сучасного економічного життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема соціалізації економіки, визначення місця та ролі соціальних критеріїв економічного розвитку досліджується багатьма вітчизняними науковцями: О. Беляєвим, А. Бебелом, А. Гальчинським, Ю. Зайцевим, С. Мочерним, В. Гришкіним, С. Тарасовим. Проте проблема соціалізації економічної політики та виокремлення особливостей даного процесу в Україні ще не знайшла належного відображення у вітчизняній економічній літературі.

Методологія дослідження. У роботі використані загальнонаукові та спеціальні методи, за допомогою яких було досліджено процеси та явища у їх взаємозв’язку. Теоретичну основу дослідження склали методи економічного дослідження (систематизація, абстрагування, аналіз, синтез, метод гіпотетико-дедуктивного

дослідження), а також методи сучасної економічної теорії (системні, синергетичні, еволюційні, інституційні).

Постановка завдання. Мета даної статті — аналіз тенденцій сучасного розвитку економічної політики в процесі соціалізації економіки в Україні: виокремлення особливостей соціалізації економічної політики.

Результати дослідження. Формування соціальної економіки в процесі соціалізації економічної політики неможливе без розгляду проблеми відтворення людського потенціалу. Суспільне усвідомлення цінності людського життя, важливості повноцінного та гармонійного розвитку кожної особистості, її фізичних, моральних і духовних здібностей, а також необхідності створення умов для самореалізації людського потенціалу вимагають від науки та органів виконавчої влади об'єктивного та своєчасного визначення основних стратегічних напрямів та пріоритетів соціальної політики в Україні. Аналіз наукової літератури показує, що основна ідея національної соціалізації економічної політики має полягати у досягненні, в усвідомленні та реалізації того, що повноцінне відтворення людського потенціалу є прерогативою не тільки держави і владних структур, але й кожного з громадян України, що здійснюється на основі узгодженості соціально значущих інтересів громадян, суспільних об'єднань, органів державної влади та місцевого самоврядування [1, С.158-161; 4, С.46–51; 5, С.117-127]. У зв'язку з цим найбільш актуальні аспекти соціалізації економічної політики мають досліджуватися в контексті основних стратегічних напрямів соціальної політики.

Сьогодні можна констатувати, що в Україні закладено основи соціально орієнтованої економіки. За час незалежності України прийнято більше як 100 законів із соціальних питань, зокрема, «Про зайнятість населення», «Про прожитковий мінімум», «Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» та інші; розроблені чисельні програми соціально-економічного спрямування. Але основна робота щодо встановлення в Україні засад соціальної економіки держави ще попереду, оскільки в Україні необхідно створити механізм соціалізації економічної політики.

Особливості відтворення соціалізації економічної політики в Україні пов'язані з переходом від командно-адміністративної до ринкової економіки. На підставі цього можна стверджувати, що соціально необґрунтований курс реформ і відсторонення державних установ і організацій від регулювання соціально-економічних процесів в економіці обернувся найтяжчою кризою всієї соціальної сфери. У результаті Україна опинилася на більш низькому рівні соціалізації, відбулася «десоціалізація» суспільства. Квазіринкова дегуманізована спрямованість економіки виявилася у прагненні забезпечити ринкові перетворення за будь-яку ціну з дотриманням «своєрідної» історичної традиції нехтування інтересами людини заради реформ і прогресу. Це призвело до наростання соціальної напруги у суспільстві і стало логічним продовженням однобічної монетаристської орієнтації реформ і нерозуміння того, що ринок — не самоціль, а лише засіб створення високоефективної та соціально орієнтованої економіки для забезпечення високих стандартів людини. Отже, як зазначають дослідники, негативні наслідки проведення ліберально-монетаристської

моделі реформування економіки ще раз підтвердили той факт, що неможливо ефективно перетворювати економічну систему, не спираючись на інтереси більшості населення країни, і отримати реального ефекту проведених заходів [2, С. 52-59; 3, С.18-22]. Таким чином, протягом тривалого періоду реформ фактична пріоритетність надавалась головним чином трансформації економічних інститутів, в той час як цілям побудови адекватних інституційних змін системи соціального розвитку, важелів підвищення рівня і якості життя громадян не приділялось необхідної уваги. Соціальна сфера розглядалась як вторинна, похідна від економічної, та як така, що обтяжує економіку. Внаслідок такого підходу, з самого початку реформ 90-х років економічні та соціальні процеси увійшли в гостре взаємне протистояння. Результатами такої політики стало суттєве зниження соціальних гарантій, поширення бідності, загальне зниження рівня життя населення, руйнування соціальної інфраструктури, неконтрольоване зростання платності багатьох соціальних послуг, зокрема, охорони здоров'я та освіти (безоплатність яких гарантована ст. 141 Конституції України), що зробило значну кількість цих послуг фактично недосяжними для малозабезпечених прошарків населення [6, С. 21-26; 8, С.24-33]. Отже, українському суспільству необхідно виробити нові підходи до визначення соціальної політики та сформуванню нової моделі соціальної політики.

Таким чином, соціалізація економічної політики у контексті формування нової моделі соціальної політики супроводжується інституційною трансформацією соціалістичної держави загального добробуту радянського зразка. Соціалізаційний характер соціальної політики спонукає відмовитись від патерналізму, державної системи зрівняльного розподілу суспільних благ, системи централізованого планування та управління. Але поки що в Україні держава позиціонується громадянами як основний і єдиний суб'єкт соціальної політики на фоні низької оцінки потенціалу інших суб'єктів [7, С.58-63]. Ініціація державою лібералізації соціальної політики не супроводжувалась адекватними оціночно-поведінковими реакціями з боку населення. На фоні інституційної трансформації ліберального типу, що передбачає наявність вільної, відповідальної, інноваційнодіючої особистості, зберігається переважання патерналістської державницького типу особистості з обмеженим потенціалом відповідальності і самоорганізації. У такому випадку не виникає загального соціалізованого ефекту, і тому, можна констатувати, що інституції і форми соціалізації економічної політики не виникли в українському суспільстві за період реформ (за винятком мережевих форм соціалізації на мікрорівні). У той час соціалізація соціальної політики, що діє сьогодні на Заході, вимагає наявності стійких інституціоналізованих форм соціальної солідарності на макрорівні (через бюджет, страхування, корпоративну соціальну політику, місцеве самоврядування).

Також при дослідженні соціалізації економічної політики в Україні була виявлена певна специфічність, яка полягає у взаємообумовленості економічного і політичного факторів, що визначають її існування. Така особливість чітко проявляється при розгляді аспектів формування нової моделі соціальної політики. Так, з одного боку, активізація владних структур щодо питань освіти, охорони здоров'я, соціального обслуговування та забезпечення населення є показником досягнень національної економіки, що дозволяють значно збільшити обсяги фінансових ресурсів, що спрямовуються на соціальну сферу, відкривають перспективу більш якісного

вирішення традиційних соціальних проблем. З іншого боку, саме «повернення» держави в соціальну сферу означає її зміцнення.

Політичні (Конституція — ст. 1, 3; програмні документи уряду, програми політичних партій, розпис бюджетних статей витрат і т.ін.), наукові й повсякденні інтерпретації соціальної політики в основному відтворюють патерналістські погляди. Як наслідок, виникають суперечності між декларованою і реальною соціальною політикою, що фіксується у багатьох дослідженнях. Багато напрямів соціальної політики в результаті цього не реалізовані на практиці (молодіжна політика, політика доходів), вони декларуються, але в реальності їх виявити дуже складно і легше зафіксувати їх антипрояви. Правові засади одного виміру закріплені Конституцією (проголошення соціальної держави, права на працю, освіту, охорону здоров'я, достатній життєвий рівень тощо) та ратифікованими Україною міжнародними нормами (конвенціями, хартіями, кодексами і та ін.), які існують здебільшого де-юре. Інший вимір — це той, у якому реально протікає життєдіяльність людей, відтворюється трудовий потенціал, формується рівень життя більшості населення і в якому де-факто діють інші норми, стандарти, принципи, права, обов'язки. Отже, на практиці, можна констатувати, неприпустимий розрив між тим, що закріплено в законодавчих актах, декларується на найвищих щаблях влади, і тим, що фактично формується та відтворюється на «полі» соціальної політики. Поєднання зазначених факторів забезпечує системну стабілізацію суспільства, що отримує нові можливості розвитку за допомогою набуття необхідної стратегічної перспективи, і, таким чином, можливості реалізації більш якісної соціальної підтримки населення. Отже, характеризуючи соціалізацію економічної політики як процес формування її нової моделі, слід констатувати, що соціалізація економічної політики на інституційному рівні неоднозначно відтворюється в сфері соціальної політики. Так, наприклад, можна зафіксувати порушення відповідності між нормативними настановами, актуалізованими потребами громадян та структурно-організаційними перетвореннями, які задаються нині в соціальній політиці.

Формування і реалізація нової моделі соціальної політики під час соціалізації економічної політики — складний і тривалий процес, обумовлений сукупністю інституційних, поведінкових, соціокультурних факторів. В Україні він ускладнюється ще нестійкістю економічної і політичної систем, розбалансуванням і поляризацією соціальної структури суспільства. Тому в цілому, оцінюючи ситуацію, що складається з погляду співвідношення інституціональних, реально-практичних, соціо-культурних параметрів, можна визначити узагальнений образ діючої нині моделі соціалізації економічної моделі в Україні. Модель соціалізованої економічної політики через призму соціальної політики слід розглядати на основні двох парадигм: парадигма стратегічного соціального вибору соціалізаційного характеру і парадигма виживання. Ці парадигми є суперечливими, їх одночасна реалізація обумовлюється перехідністю цієї моделі, що є природним в умовах соціально-економічної трансформації суспільної системи. Оскільки в цій моделі одночасно сходяться консервативна та перспективна стратегії, то вона виконує в даний період дві цільові функції: з одного боку, створення умов для виживання тієї частини населення, яка не володіє достатнім потенціалом для самозабезпечення і саморозвитку, а з іншого — випробовує ті варіанти соціальних реформ, які нагромаджені досвідом соціальної економіки

розвинутих країн, демонструючи найбільшу соціальну результативність. Таким чином, при розбудові моделі соціальної політики слід підходити з точки зору вибору соціалізованих інституцій та організацій економічної політики, які найкраще відповідають умовам розвитку українського суспільства.

Тобто, з одного боку, держава намагається віддати більшу частину своїх функцій і повноважень, але не може це зробити повною мірою в силу нерозвиненості недержавних організацій соціальної політики як суб'єктів соціальної політики, в силу глибоких традицій сильної державності, централізації влади, регіональної роздробленості і протистоянням бюрократичного апарату. Такі суперечності спостерігаються майже у всіх соціальних реформах: тенденція децентралізації повноважень на фоні централізації фінансових потоків; посилювання централізації управління соціальною сферою та регулювання суспільного сектору. Крім цього, результатом такої непослідовності стало досить стійке закріплення і поширення цілої системи нелегітимних практик і подвійних стандартів соціальної політики: тіньова зайнятість і доходи; приховування доходів підприємств з метою економії на соціальних виплатах на фоні їх «квазіактивної» соціальної політики; практики тиску держави на приватний сектор з метою примушення його до соціальної відповідальності; неофіційна плата за соціальні послуги; феномен фальшивих пільговиків; корумпованість відомств та установ, що надають соціальні послуги; невиконання соціальних зобов'язань державою як роботодавцем. Тому можна сказати, що держава в процесі соціалізації економічної політики на рівні організацій третього сектору намагається встановити нові принципи функціонування соціальної політики, але в той же час на практиці продовжує використовувати традиційні (старі) принципи. Наслідком такого функціонування соціальної політики в процесі соціалізації економічної політики простежується так званий феномен інституціональної диференціації соціальної сфери (поділ профільних інститутів соціальної сфери на елітні та масові — освіта, охорона здоров'я, сфера дозвілля, туризму) та загострення проблеми доступу до якісних соціальних послуг, що призвело до збільшення соціальної нерівності. Таким чином, особливість соціалізації економічної політики в Україні виражається в тому, що, з однієї сторони, відбувається усвідомлення необхідності пріоритетності соціальної політики, її першорядності у діяльності держави і суспільства, щодо її стратегічного характеру, а з іншої сторони, продовжується зберігатися традиційне ставлення до соціальної політики як до вторинної та витратної сфери, яка забезпечується ресурсами за залишковим принципом. Отже, розбіжності теоретичного, ідеологічного, політичного, економічного характеру гальмують процеси соціалізації соціальної політики в Україні.

Досліджуючи соціалізацію економічної політики в Україні, можна виявити, що соціалізаційний простір соціальної політики сьогодні активно формується. У даному контексті утвердження дієздатних організацій третього сектору у сфері соціальної політики є закономірним і необхідним процесом на даному етапі розвитку демократичного суспільства в Україні. Отже, для того, щоб підвищити здатність України до посилення соціалізаційних процесів економічної політики, необхідно забезпечити ефективний розвиток третього сектору.

Відтворення третього сектору має принципове значення на шляху соціалізації економічної політики, оскільки виступає цементуючим та формоутворюючим базисом для становлення соціальної економіки. За роки незалежності в Україні склалася певна мережа організацій третього сектору, завдяки якій неприбутковий сектор в Україні, все більше набуває статусу вагомого суб'єкта економічної політики в процесі соціалізації, що володіє реальним потенціалом і ресурсами у сфері реалізації соціальної економіки. Отже, при дослідженні економічної політики в процесі соціалізації, розглядаючи у зв'язку з концепцією соціальної економіки, можна констатувати, що соціалізаційні процеси в економічній політиці відбуваються, але досить повільним шляхом. Проявом цього є еволюція законодавства, що регулює діяльність третього сектору, постійне підвищення диференціації відповідної сфери законодавчо-нормативної бази, яка прагне врахувати та легітимізувати появу нових організаційно-правових форм об'єднань громадян, декларативні заяви у викладах державної стратегії уряду та пріоритетів державної економічної політики з 1994 по 2011 рр. І все ж прогнозувати соціалізаційні процеси в економічній політиці і розвиток соціальної економіки дуже важко в силу сучасної нестабільності самого українського суспільства.

Висновки. Соціалізація економічної політики має досить складну структуру, основним компонентом якої є людський ресурс. Розвиток людського ресурсу має стати основним об'єктом соціалізації економічної політики в Україні. Соціальні пріоритети мають бути в усіх ланках сучасних трансформаційних перетворень, у тому числі в структурних та інституційних зрушеннях сучасної соціальної політики. Необхідно сформулювати загальний стратегічний вектор української соціалізації економічної політики, зміст якого має полягати в переході від тактики виживання до стратегії розвитку, на умовах активного відтворення третього сектору.

Література

1. Мішук О.В. Моделі економічного зростання. Соціальна спрямованість економічної моделі України // Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць. — К: 2004. — №9. — С. 158-161.
2. Новиков В. Проблеми та шляхи забезпечення соціальної орієнтації економіки України // Журнал європейської економіки. — 2005. — №2. — С. 18-22.
3. Носова О.В. Інституційні суперечності перехідної економіки // Економічна теорія. — 2004. — № 3. — С. 52-59.
4. Приходченко Л.Л. Інституалізація національного інтересу як запорука ефективності системи державного управління / Л. Л. Приходченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. — Вип. 1(29). — С. 46-51.
5. Сидорина Т.Ю. Партнерства государства и институтов саморегулирования граждан в реализации социальной политики // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2010. — Том 8. — № 1. — С. 117-127.
6. Соціальна економіка. Навчальний посібник / Кол. авт. О.О. Беляєв, М.І. Діба та ін. — К.: КНЕУ, 2005 — С. 21-26.
7. Суденко О.В. Етапи регулювання соціальної політики в Україні // Державні і ринкові методи регулювання соціальної сфери. — К., 2001. — С. 58-63.

8. Четверикова Л. Суть соціальної політики та аналіз її моделей в соціальних державах // Вісник Соціогуманітарні проблеми людини. — 2005.- № 1.- С. 24-33.

References

1. Mishchuk O.V. Modeli ekonomichnoho zrostannya. Sotsial'na spryamovanist' ekonomichnoyi modeli Ukrainy // Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini. Zbirnyk naukovykh prats'. — K.: 2004. — #9. — S. 158-161.
2. Novykov V. Problemy ta shlyakhy zabezpechennya sotsial'noyi oriyentatsiyi ekonomiky Ukrainy // Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky. — 2005. — #2. — S. 18-22.
3. Nosova O.V. Instytutsiyni superechnosti perekhidnoyi ekonomiky // Ekonomichna teoriya. — 2004. — # 3. — S. 52-59.
4. Prykhodchenko L.L. Instytualizatsiya natsional'noho interesu yak zaporuka efektyvnosti systemy derzhavnoho upravlinnya / L. L. Prykhodchenko // Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya : zb. nauk. pr. — Odesa: ORIDU NADU, 2007. — Vyp. 1(29). — S. 46-51.
5. Sydoryna T.Yu. Partnerstva hosudarstva y ynstitutov samorhanyzatsyy hrazhdan v realizatsyysotsyal'noy polityky // Ekonomycheskyy vestnyk Rostovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. — 2010. — Tom 8. — # 1. — S. 117-127.
6. Sotsial'na ekonomika. Navchal'nyy posibnyk / Kol. avt. O.O. Byelyayev, M.I. Dyba ta in. — K.: KNEU, 2005 — С. 21-26.
7. Sudenko O.V. Yetapy rehulyuvannya sotsial'noyi polityky v Ukraini // Derzhavni i rynkovi metody rehulyuvannya sotsial'noyi sfery. — K., 2001. — S. 58-63.
8. Chetverykova L. Sut' sotsial'noyi polityky ta analiz yiyi modeley v sotsial'nykh derzhavakh // Visnyk Sotsiohumanitarni problemy lyudyny. — 2005.- # 1.- S. 24-33.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2015 р.